

UČITELÉ ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ A JEJICH VZDĚLÁVACÍ POTŘEBY

TEACHERS OF SPECIALIZED SUBJECTS AND THEIR EDUCATIONAL NEEDS

D. LINHARTOVÁ¹, L. DANIELOVÁ²

Abstrakt

Příspěvek se zabývá analýzou vybraných otázek dotazníkového šetření, které je realizováno v rámci interního vědecko-výzkumného projektu *Aktualizace vzdělávacích potřeb studentů ICV MZLU v Brně vzhledem k možnostem vzdělávací instituce a požadavků praxe* na Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně od 1. 10. 2008 do 30. 9. 2010. V jeho rámci je pozornost zaměřena na problematiku profilu absolventa bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice, studijního oboru Učitelství odborných předmětů a též na posuzování jeho kompetencí.

Klíčová slova

učitelé odborných předmětů, vzdělávací potřeby, profil absolventa, schopnosti, vědomosti, dovednosti, kompetence

Abstrakt

The paper deals with analysis of selected questions from the questionnaire research, which is realized in the framework of internal research project *Actualization of educational needs of students from LLI MUAF in Brno with regard to possibilities of educational institution and praxis requirements* on the Lifelong Learning Institute in Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno from the 1st October 2008 to the 30th September 2010. In its framework attention is paid to graduate profile of bachelory study program Specializations in Pedagogy, study branch Teaching Specialized Subjects and also to explore his competences.

¹ Doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc., Institut celoživotního vzdělávání MZLU v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel.: +420 545 135 220, mail: dlinhart@mendelu.cz

² Ing. Lenka Danielová, PhD., Institut celoživotního vzdělávání MZLU v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel.: +420 545 135 201, mail: danielov@mendelu.cz

Key words

Teachers of specialized subjects, educational needs, graduate profile, abilities, knowledge, skills, competences

Úvod

Nedílnou součástí Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity (dále MZLU) v Brně je, kromě jejích pěti fakult, také vysokoškolský ústav – Institut celoživotního vzdělávání (dále ICV). Jeho posláním je především zajišťovat vědeckou, výzkumnou a vývojovou činnost orientovanou do oblasti studijních a vzdělávacích programů, výuku vybraných bakalářských studijních programů, realizaci a rozvoj celoživotního vzdělávání a rozvoj seniorského vzdělávání formou Univerzity třetího věku.

ICV MZLU v Brně získal v roce 2007 akreditaci MŠMT ČR k realizaci bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice. V akademickém roce 2008/2009 se právě na tomto pracovišti uskutečnily v jednom z jeho oborů historicky první bakalářské zkoušky. První absolventi studijního oboru Učitelství odborných předmětů, stejně jako i první zkušenosti s jejich přípravou, přivedly pracovníky ICV MZLU v Brně k zamyšlení nad kvalitou tohoto studia.

Cíl

V rámci příspěvku je sledována problematika profilu absolventa bakalářského studijního oboru Učitelství odborných předmětů a s ním související oblast jeho kompetencí.

Cílem příspěvku je diagnostikovat postoje studentů bakalářského studijního oboru Učitelství odborných předmětů k profilu absolventa jejich bakalářského studia a analyzovat jejich názory na vybrané součásti vlastní profesní kompetence.

Materiál a metody

V rámci našeho výzkumného šetření byl za základní výzkumný soubor pokládán počet studentů bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice, studijního oboru Učitelství odborných předmětů, kteří byli v akademickém roce 2008/2009 do tohoto studia zapsáni. Jednalo se o celkový počet 71 prezenčních i kombinovaných studentů, kteří všichni byli požádáni o vyplnění dotazníku, jenž byl pro potřeby interního vědecko-výzkumného projektu akademickými pracovníky ICV MZLU v Brně vytvořen. Zpět se ale vrátilo pouze 41 dotazníků, je proto možné konstatovat, že návratnost činila 58 % (viz Tabulka 1).

V následujících tabulkách předkládáme charakteristiku výzkumného souboru.

Z uvedených skutečností vyplývá, že sledovaným výzkumným souborem bylo celkem 41 studentů výše zmíněného bakalářského studijního oboru. V Tabulce 2 a Tabulce 3 je uvedena další charakteristika sledovaného výzkumného souboru, a to vzhledem k formě studia respondentů a jejich pohlaví.

Tabulka 1: Návratnost dotazníků

Studijní obor	Počet oslovených studentů	Počet vyplněných dotazníků	Návratnost dotazníků v %
UOP*	71	41	58

Zdroj: Vlastní výsledky

Vysvětlivky:

UOP* - Učitelství odborných předmětů

Tabulka 2: Charakteristika výzkumného souboru dle formy studia

Studijní obor	Počet studentů	Prezenční forma studia		Kombinovaná forma studia		Celkem %
		Σ	%	Σ	%	
UOP	41	3	7,32	38	92,38	100

Zdroj: Vlastní výsledky

U studijního oboru Učitelství odborných předmětů převládají studenti kombinované formy studia (více jak 92 % respondentů).

Tabulka 3: Charakteristika výzkumného souboru dle pohlaví

Studijní obor	Počet studentů	Muži		Ženy		Celkem %
		Σ	%	Σ	%	
UOP	41	12	29,27	29	70,73	100

Zdroj: Vlastní výsledky

Je-li sledován vzorek respondentů s ohledem na jejich pohlaví, lze konstatovat, že analýza studijního oboru Učitelství odborných předmětů shodně vykazují převahu žen (takřka 71 %).

Dotazník každého respondenta byl ve výzkumném šetření pro potřeby analýzy výsledků označen vlastním číselným kódem a obsahoval celkem 23 otázek, z nichž 9 (otázky č. 1 – 9) mělo identifikační povahu. Tyto otázky se zaměřovaly na zjištění jednak studijního oboru respondentů, jejich formy a ročníku studia, dále na jejich pohlaví, věk, nejvyšší ukončené vzdělání, délku pracovní činnosti, bydliště a sociální skupinu, v níž jsou zařazeni. Obsah dalších 14 otázek pak sledoval postoje studentů ke studovanému studijnímu oboru. V 11 případech z nich (otázky č. 10 – 19 a otázka č. 21) se jednalo o otázky polootevřené a 3 otázky (otázka č. 20 a otázky č. 22 – 23) otevřené.

V příspěvku je věnována pozornost otázkám č. 12, 13, 17 a 18 popsaného dotazníku.

Při zpracování výsledků výzkumu bylo využito jak třídění prvního, tak i druhého stupně.

U třídění prvního stupně bylo pracováno s absolutními i relativními četnostmi získaných dat. Komentář výsledků výzkumného šetření byl vytvořen s využitím vybraných metod vědecké práce, zejména metod kvantitativní analýzy, komparace a interpretace zjištěných údajů.

Pro formulaci teoretických východisek sledované problematiky byly v rámci metod získávání faktů využity nepřímé metody dokumentové.

Výsledky a diskuse

Profil absolventa představuje podle mnohých pedagogických odborníků, jako jsou např. J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš, 1995 nebo S. Ouroda, 2004, důležitou cílovou kategorii, která zřetelně stanovuje výukové cíle pro určitý typ vzdělávacího zařízení. Vymezuje kvality, jimiž by se měl vyznačovat absolvent konkrétního vzdělávacího programu.

Postoje studentů bakalářského studijního oboru Učitelství odborných předmětů k profilu absolventa jejich studijního oboru sledovaly dvě otázky z výše uvedeného dotazníku. Jednalo se o otázky č. 12 a 13.

První z nich se respondentů dotazovala na jejich mínění, nakolik tento profil podle jejich názoru koresponduje s požadavky, které před ně postaví současný trh práce. Jejím prostřednictvím byla posuzována srovnatelnost profilu absolventa s požadavky trhu práce. Přesné znění otázky následně uvádíme.

Otázka č. 12: Domníváte se, že profil absolventa Vámi vybraného studijního oboru odpovídá požadavkům na trhu práce?

Nabízené varianty odpovědi:

- a. ano, bez výhrad**
- b. ano, ale jen částečně**
- c. ne, situace je odlišná**
- d. nedovedu posoudit**
- e. vůbec ne (případně uveďte důvody)**

Tabulka 4 ukazuje výsledky odpovědí sledovaných studentů studijního oboru Učitelství odborných předmětů. Tyto jsou posuzovány s ohledem na délku jejich pracovní aktivity.

Uvedené výsledky se váží pouze k 39 respondentů, i když jejich celkový počet v tomto studijním oboru činí 41 respondentů. Je tomu tak proto, že v dotazníku 7693 nebyla uvedena délka pedagogické praxe respondenta a v dotazníku 7592 nebyla respondentem zodpovězena právě tato otázka.

Tabulka 4: Výsledky odpovědí na otázku č. 12 u studentů UOP – absolutní četnosti

Varianta odpovědi - Roky pracovní praxe	0-1 rok	1-5 let	6-10 let	11-15 let	16-20 let	21-25 let	26 a více let	Celkem
Ano, bez výhrad	3	5	1	2	0	2	1	14
Ano ale jen částečně	5	2	0	0	1	1	1	10
Ne, situace je odlišná	0	0	0	0	0	0	0	0
Nedovedu posoudit	8	4	1	1	0	0	0	14
Vůbec ne	0	1	0	0	0	0	0	1
Celkem	16	12	2	3	1	3	2	39

Zdroj: Vlastní výsledky

Tabulka 5: Srovnání profilu absolventa s požadavky trhu práce vzhledem k délce pracovní aktivity – UOP

Varianta odpovědi - Roky pracovní praxe	Σ do 5 let	% do 5 let	Σ od 6 let	% od 6 let	Σ celkem	% celkem
Ano, bez výhrad	8	28,57	6	54,55	14	35,90
Ano ale jen částečně	7	25,00	3	27,27	10	25,64
Ne, situace je odlišná	0	0	0	0	0	0
Nedovedu posoudit	12	42,86	2	18,18	14	35,90
Vůbec ne	1	3,57	0	0	1	2,56
Celkem	28	100,00	11	100,00	39	100,00

Zdroj: Vlastní výsledky

Data uvedená v Tabulce 5 sdělují, že takřka 62 % respondentů se přiklonilo k názoru, že profil absolventa odpovídá požadavkům na trhu práce, neboť variantu a. a b. zvolilo celkem 24 respondentů, (tj. 61,54 %). Nejvyšší četnost odpovědí respondentů obsahuje varianta a. (ano, bez výhrad), která byla vybrána 14krát, což činí téměř 36 % (tj. 35,90 %) odpovědí sledovaných respondentů. Za zajímavé lze pokládat zjištění, že nadpoloviční většina respondentů (54,55 %) , jejichž délka pracovní praxe činí od 6 let výše, pokládá profil absolventa studijního oboru UOP za odpovídající požadavkům trhu práce.

Faktem ale zůstává, že téměř 36 % respondentů nedokáže tuto skutečnost, srovnatelnost profilu absolventa s požadavky trhu práce, podle jejich odpovědí posoudit (tj. 35,90 %). K této variantě odpovědi se klonili především respondenti do 5 let pracovní praxe, tedy pravděpodobně s menšími životními i pedagogickými zkušenostmi. Pouze 1 respondent, a to s délkou praxe 1 – 5 let se k profilu absolventa studovaného studijního oboru staví negativně, neboť se domnívá, že profil absolventa jeho studijního oboru vůbec neodpovídá požadavkům trhu práce.

Druhá otázka dotazníku, která se týkala profilu absolventa, byla otázka č. 13. Ta sondovala postoje respondentů k vazbě absolvovaných studijních předmětů na profil absolventa studijního oboru. Otázka byla formulována takto:

Otázka č. 13: **Myslíte si, že absolvováním předmětů obsažených ve studijním programu Vašeho studijního oboru získáte všechny znalosti, dovednosti a schopnosti uvedené v profilu absolventa?**

Nabízené varianty odpovědi:

- a. ano, bez výhrad
- b. ano, ale jen částečně
- c. ne, jsem zklamán/-aná
- d. nedovedu posoudit
- e. vůbec ne (případně uveďte důvody)

Tabulka 6 ukazuje výsledky odpovědí studentů studijního oboru Učitelství odborných předmětů. Tyto jsou opět posuzovány s ohledem na délku jejich pracovní činnosti:

Tabulka 6: Výsledky odpovědí na otázku č. 13 u studentů UOP – absolutní četnosti

Varianta odpovědi - Roky pracovní praxe	0-1 rok	1-5 let	6-10 let	11-15 let	16-20 let	21-25 let	26 a více let	Celkem
Ano, bez výhrad	3	1	1	0	0	2	1	8
Ano ale jen částečně	8	7	1	2	1	1	1	21
Ne, jsem zklamán/-aná	0	1	0	0	0	0	0	1
Nedovedu posoudit	5	3	0	1	0	0	0	9
Vůbec ne	0	1	0	0	0	0	0	1
Celkem	16	13	2	3	1	3	2	40

Zdroj: Vlastní výsledky

Na otázku č. 13 dotazníku byly analyzovány odpovědi 40 respondentů z celkového počtu 41 respondentů výzkumného souboru. V dotazníku 7693 totiž nebyla uvedena délka pracovní aktivity.

Tabulka 7: Vazba absolvovaných předmětů na profil absolventa s ohledem na délku pracovní aktivity respondentů – UOP

Varianta odpovědi - Roky pracovní praxe	Σ do 5 let	% do 5 let	Σ od 6 let	% od 6 let	Σ celkem	% celkem
Ano, bez výhrad	4	13,79	4	36,36	8	20,00
Ano ale jen částečně	15	51,72	6	54,55	21	52,50
Ne, situace je odlišná	1	3,45	0	0	1	2,50
Nedovedu posoudit	8	27,59	1	9,09	9	22,50
Vůbec ne	1	3,45	0	0	1	2,50
Celkem	29	100,00	11	100,00	40	100,00

Zdroj: Vlastní výsledky

Údaje uvedené v Tabulce 7 ukazují, že evidentně celkově nejvyšší četnost odpovědí byla shledána u varianty b. (ano, ale jen částečně), zvolilo ji 21 respondentů (tj. 52,50 %). Spojíme-li výsledná data uváděná respondenty v rámci varianty a. a b., zjišťujeme, že téměř $\frac{3}{4}$ respondentů, což představuje 29

respondentů (tj. 72,50 %), si myslí, že absolvováním studijních předmětů svého studijního oboru získají kompetence formulované v profilu jeho absolventa.

Prezentovaná data dále ukazují, že variantu b. volili respondenti s délkou pracovní praxe od 6 let (54,55 %). Zcela okrajově, pouze 1krát byla vždy respondenty vybrána varianta c.(ne, situace je odlišná) a e. (vůbec ne).

Pojem **kompetence** bývá v obecné rovině vysvětlován jako *schopnost, způsobilost či kvalifikace* (např. Hartl, P., Hartlová, H., 2000, s. 263, Mareš, J., Gavora, P., 1999, s. 36). Detailněji je možné jej pojímat jako *schopnost zvládnout nějakou činnost nebo situaci*, popř. schopnost zařadit nové poznatky do širšího kontextu.

Z pohledu pedagogických věd je kompetence pokládána za soubor vědomostí a dovedností, které vytvářejí způsobilost pro výkon určité profese. (Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J., 1995, s. 101).

Kompetenci lze vymezit jako způsobilost či připravenost absolventa konkrétní vzdělávací instituce plnit určitou profesionální roli. Její obsah je tvořen jak vrozenými dispozicemi jedince pro vykonávání jisté činnosti, tak také jeho vědomostmi, dovednostmi, schopnostmi a postoji, které mu prostřednictvím výukové činnosti pomáhá utvářet jím absolvovaná škola. Na základě uvedených skutečností lze shrnout, že kompetence je výsledek dlouhodobého, cílevědomého a promyšleného rozvoje vrozených dispozic, vědomostí, dovedností, schopností a postojů jedince (Linhartová, D., 2002).

Otázky č. 17 a 18 dotazníku byly věnovány posuzování kompetencí studujících i absolventů studijního oboru Učitelství odborných předmětů. Otázka č. 17 byla formulována takto:

Otázka č. 17: Vyberte a seřaďte podle důležitosti pět podle Vás nejdůležitějších znalostí, dovedností a schopností, které má získat absolvent Vašeho studijního oboru.

Respondenti měli možnost zvolit si z nabízených 15 možností těch pět, které nejvíce odpovídaly jejich představám o nejdůležitějších kvalitách učitele. Jejich rozhodnutí se vyhodnocovala tak, že podle respondentem určeného pořadí se jednotlivým nabízeným variantám přiřazoval počet bodů od 5 do 1 bodu. Tak každá z poskytnutých možností získala celkový počet bodů, který představoval váhu dané varianty.

Data uvedená v Tabulce 8 ukazují pořadí důležitosti vybraných součástí profesní kompetence učitele tak, jak o této skutečnosti vypovídají naši respondenti.

Na základě vyhodnocení údajů, které nám poskytli respondenti, můžeme konstatovat, že za nejvíce důležité součásti profesní kompetence absolventa studijního oboru Učitelství odborných předmětů považují následující pětici (vyznačeny zelenou barvou):

- schopnost objasnit význam ostatním,
- prezentační dovednosti,

- zběhlost ve vlastním oboru,
- schopnost řešit problém,
- orientace v oborové legislativě.

Respondenti předpokládají, že právě tyto kvality získají studium zvoleného studijního oboru.

Získané údaje naznačují, že za nejméně důležité naši respondenti pokládají tuto pětici součástí profesní kompetence učitele (vyznačeny oranžovou barvou):

- znalost cizího jazyka,
- používání výpočetní techniky,
- orientaci v informačních zdrojích,
- umění převzít odpovědnost,
- schopnost rozhodovat se.

Tabulka 8: Pořadí důležitosti vybraných součástí profesní kompetence absolventa studijního oboru Učitelství odborných předmětů

Vybrané součásti profesní kompetence absolventa	Bodů celkem
Schopnost objasnit význam ostatním	93
Prezentační dovednosti	82
Zběhlost ve vlastním oboru	79
Schopnost řešit problém	67
Orientace v oborové legislativě	45
Adaptabilita a flexibilita	39
Ochota k dalšímu vzdělávání	35
Komunikační schopnosti	32
Schopnost týmové práce	23
Schopnost učit se	21
Schopnost rozhodovat se	19
Umění převzít odpovědnost	14
Orientace v informačních zdrojích	14
Používání výpočetní techniky	8
Znalost cizího jazyka	0

Zdroj: Vlastní výsledky

Obsah otázky č. 18 dával respondentům možnost zamyslet se nad svými stávajícími učitelskými kvalitami. Bylo totiž po nich požadováno, aby uskutečnili autoreflexi některých vybraných součástí profesní kompetence učitele. Vyjadřovali se ke stejné nabídce možností jako u otázky č. 17.

Otázka č. 18: Pokuste se odhadnout Vaši vlastní úroveň uvedených schopností. (Každou z nabízených schopností oznámkuje jako ve škole: 1 – výborná schopnost až 5 – nedostatečná schopnost.)

Při pohledu sama na sebe respondenti nejlépe hodnotili tyto vlastní součásti profesní kompetence učitele (vyznačeny zelenou barvou):

- ochotu k dalšímu vzdělávání,
- adaptabilitu a flexibilitu,
- komunikační schopnosti,
- schopnost týmové práce,
- používání výpočetní techniky.

Tabulka 9: Klasifikace vlastních vybraných součástí kompetence učitele

Vybrané součásti profesní kompetence učitele	Průměrná známka
Ochota k dalšímu vzdělávání	1,6
Adaptabilita a flexibilita	1,9
Komunikační schopnosti	1,9
Schopnost týmové práce	1,9
Používání výpočetní techniky	2,0
Schopnost objasnit význam ostatním	2,1
Schopnost řešit problém	2,1
Prezentační dovednosti	2,2
Umění převzít odpovědnost	2,2
Schopnost učit se	2,3
Zběhlost ve vlastním oboru	2,3
Schopnost rozhodovat se	2,4
Orientace v informačních zdrojích	2,4
Znalost cizího jazyka	3,1
Orientace v oborové legislativě	3,3

Zdroj: Vlastní výsledky

Při pohledu sama na sebe respondenti nejlépe hodnotili tyto vlastní součásti profesní kompetence učitele (vyznačeny zelenou barvou):

- ochotu k dalšímu vzdělávání,
- adaptabilitu a flexibilitu,
- komunikační schopnosti,
- schopnost týmové práce,
- používání výpočetní techniky.

Také poukazovali na jisté vlastní rezervy. Za ty pokládali především (vyznačeny oranžovou barvou):

- orientaci v oborové legislativě,
- znalost cizího jazyka,
- orientaci v informačních zdrojích,
- schopnost rozhodovat se,
- zběhlost ve vlastním oboru,
- schopnost učit se.

Data získaná naším šetřením ukazují na skutečnost, že skupina našich respondentů uvádí jako nejvíce důležité kvality učitelské profese, které ale současně považuje za poměrně málo rozvinuté, **zběhlost ve vlastním oboru** a **orientaci v informačních zdrojích** (vyznačeny žlutou barvou). Tato zjištění mohou být pro vzdělavatele učitelů velmi podnětná, stejně jako i ostatní získané údaje. Jejich implementace do tvorby inovovaných pedagogických dokumentů je samozřejmě na místě.

Závěr

Zamýšlet se nad obsahem, rozsahem i metodikou pedagogicko-psychologické přípravy učitelů odborných předmětů středních škol je práce nelehká, ale nesmírně užitečná. Podaří-li se vytvořit pro ně kvalitní studijní program, existuje velká pravděpodobnost, že jeho absolventi mohou výrazně přispět k rozvoji profesionalizace učitelů středních škol. A to je to, oč tu běží.

Literatura

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

LINHARTOVÁ, D. 2002. Pedagogická kompetence manažera. In *Medzinárodné vedecké dni 2002. III. zväzok Manažérske vzdelávanie a odborná výchova*. Zborník vedeckých prác z Medzinárodných vedeckých dní 16.-17.máj 2002. Nitra : SPU, 2002, s. 742-745. ISBN 80-8069-029-4.

MAREŠ, J., GAVORA, P. 1999. *Anglicko-český pedagogický slovník*. 1.vyd. Praha : Portál, s.r.o., 1999, 216 s. ISBN 80-7178-310-2.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 1995. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995, 292 s. ISBN 80-7178-029-4.

Recenzent: PhDr. Peter Porubčan, CSc.